

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ

Навчально-науковий інститут права та міжнародно-правових відносин
Кафедра історії та теорії держави і права

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА БАКАЛАВРА
на тему: СПОЛУЧЕННІ ШТАТИ АМЕРИКИ ПІСЛЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ
ВІЙНИ

Виконав: студент навчальної групи ІСТ 20-1
спеціальність 032 «Історія та археологія»

Петрашку Р.О.

(прізвище та ініціали)

Керівник д. іст. наук, доцент Морозов О. В.

(науковий ступінь, вчене звання, прізвище та ініціали)

Рецензент: Університет митної справи та фінансів,

Кафедра міжнародних відносин

(місце роботи)

Доцент

(посада)

кандидат політичних наук, доцент С.В.Шуляк

(науковий ступінь, вчене звання, прізвище та ініціали)

Дніпро – 2024

АНОТАЦІЯ

Петрашук Р. О. Сполучені Штати Америки після Другої світової війни.
Кваліфікаційна робота бакалавра на здобуття освітнього ступеня «бакалавр» за спеціальністю 032 «Історія та археологія». Університет митної справи та фінансів, Дніпро, 2024. 52 с.

Робота присвячена дослідженню періоду розвитку Сполучених Штатів Америки після закінчення Другої світової війни. В ході дослідження здійснено аналіз ключових політичних, економічних та соціокультурних змін, які відбулися в США в післявоєнний період. Робота базується на аналізі наукової літератури та публікацій, що відображають цю проблематику.

Дослідження висвітлює основні етапи та тенденції розвитку американського суспільства після Другої світової війни, зокрема роль США у міжнародних відносинах, економічне відновлення країни, соціальні реформи та культурні зміни. Особлива увага приділяється аналізу впливу внутрішніх та зовнішніх факторів на формування політичного та економічного обличчя сучасних США.

Робота є важливим доповненням до розуміння історії та сучасності Сполучених Штатів Америки, дозволяючи краще зрозуміти трансформації, що відбулися в країні після війни, а також її вплив на світову політику та економіку. Ключові слова: Сполучені Штати Америки, Друга світова війна, післявоєнний період, міжнародні відносини, економічне відновлення, соціокультурні зміни.

Ключові слова: Сполучені Штати Америки, післявоєнний період, економічне відновлення, соціокультурні зміни, міжнародні відносини, політичні трансформації.

Annotation

Petrashku R. O. The United States of America after the Second World War. Bachelor's thesis for the degree of Bachelor in History and Archaeology (specialization 032). University of Customs and Finance, Dnipro, 2024. 52 p.

The thesis is dedicated to the investigation of the development period of the United States of America after the end of the Second World War. The study conducts an analysis of key political, economic, and socio-cultural changes that occurred in the USA in the post-war period. The research is based on the analysis of scholarly literature and publications reflecting this issue.

The study highlights the main stages and trends of the development of American society after the Second World War, including the role of the USA in international relations, economic recovery of the country, social reforms, and cultural changes. Special attention is paid to analyzing the impact of internal and external factors on shaping the political and economic landscape of modern America.

The thesis serves as an important addition to understanding the history and contemporary issues of the United States of America, allowing for a better comprehension of the transformations that occurred in the country after the war and its influence on global politics and economics.

Keywords: *United States of America, post-war period, economic recovery, socio-cultural changes, international relations, political transformations.*

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ОСОБЛИВОСТІ ПОВОЄННОГО РОЗВИТКУ США	7
1.1. Тенденції у внутрішній політиці держави	7
1.2. Особливості розвитку соціальних процесів у США друга половина 1940-х – перша половина 1950-х рр.....	12
1.3 Ревізія зовнішньої політики Ф. Рузвельта	16
Висновок до розділу 1	20
РОЗДІЛ 2. США В УМОВАХ РОЗГОРТАННЯ «ХОЛОДНОЇ ВІЙНИ»	23
2.1. "Доктрина Трумена" і "план Маршалла"	23
2.2. Створення НАТО	29
2.3. Інтервенція до Кореї	33
2.4. Підсумки зовнішньої політики Трумена	37
Висновок до розділу 2	43
ВИСНОВКИ.....	45
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	49

ВСТУП

Актуальність теми. Провідне становище, яке Сполучені Штати Америки займають у сучасній мирополітичній системі, зумовлює пильний інтерес до вивчення різних сторін американського суспільства, зокрема історії США. Вивчення американської історії в нашій країні має тривалу традицію, при цьому найбільшу увагу вітчизняних дослідників привертають два хронологічні відрізки: період «холодної війни», коли СРСР та США були головними антагоністами та їхні взаємини визначали міжнародний порядок денний, і який розпочався із закінченням «холодної війни» сучасний період, який, щоправда, є об'єктом професійного вивчення не так істориків, скільки політологів, економістів, соціологів та інших фахівців, головним об'єктом інтересу яких виступає не минуле, але сучасність.

Хронологічні рамки визначено 1939-ми роками. - теперішній час.

Територіальні межі визначені територією сучасних США.

Об'єктом дослідження є вітчизняна та зарубіжна наукова та навчальна література, що оглядає історію США після Другої світової війни.

Предметом дослідження є Сполучені Штати Америки після Другої світової війни.

Мета роботи: виявити історичні особливості Сполучених Штатів Америки після Другої світової війни.

Для досягнення заданої мети було поставлено такі завдання:

- визначити тенденції у внутрішній політиці держави;
- дослідити особливості розвитку соціальних процесів у США друга половина 1940-х – перша половина 1950-х рр;
- зробити ревізію зовнішньої політики Ф. Рузвельта;
- проаналізувати "Доктрину Трумена" і "план Маршалла" ;
- вивчити створення НАТО;
- розглянути інтервенцію до Кореї;
- визначити підсумки зовнішньої політики Трумена .

Для написання роботи використовувалась досить велика кількість джерел, чільне місце серед яких головним чином посідає праця такого американського історика біографа Р. Даллека, відомого професора Д. Джеймса, підручники з історії А. Вілкса, доктора історичних наук Н.М. Яковлєва, тричі лауреата Пулітцерівської премії А.М. Шлезінгера, історика та журналіста С. Карноу, військового історика Л. Сорлі, роботу історика американіста Е.А. Іваняна, дослідника молодіжних бунтів 1960-х рр. М.А. Новікова, американського історика та історіографа Ф. Каверса, спеціаліста з космічної техніки та історика Д. Майнделла, дослідників діяльності Малколма Ікса Б. Перрі та П. Голдмана, вітчизняного фахівця з історії В. Кисельова, роботу економічного дослідника Касирова Є.П. ., історика С.А. Мікоян.

Історіографія з питання американських зовнішньополітичних відносин у цей період складається з великої кількості робіт вітчизняних та американських авторів, а також монографій, статей та дисертацій, резолюцій.

В роботі розглянуто та досліджено резолюцію Ради Безпеки ООН №82 яка була прийнята 25 червня 1950 у зв'язку з вторгненням КНДР на територію Республіки Корея. Рада Безпеки засудила північнокорейську агресію і дала санкцію на вступ у війну військ ООН, яким вдалося переламати хід війни.

Можна виділити книги таких політичних діячів, як З. Бжезінський, Г.Кісінджер, які не лише оцінювали відносини США, а й брали активну участь у визначенні пріоритетів американської зовнішньої та військової політики.

В окрему групу виділимо роботи з питань сприйняття СРСР США, ідеологічної роботи з соціальними групами США Е.С. Барзговий, Е.А. Баталова, І.Є. Малашенко, О.Ю. Мельвіляб, які дають досить чітку картину процесу формування ставлення до СРСР Сполучених Штатах. Питання співробітництва під час війни досліджувалися у працях Ю. Борисова, В. Ізраєляна, Л. Поздєєвої та інших радянських істориків.

Довгий час міжнародні економічні відносини під час Другої світової війни були найменш розробленою темою у вітчизняній історіографії через неврегульованість питання про оплату постачання ленд-лізу.

У книзі «Військова економіка в період Вітчизняної війни» М. Вознесенський наголосив, що західні постачання становили 4 % від загального промислового виробництва у роки війни. Ця оцінка стосувалася лише 1941-1943 рр., але у подальшому було перенесено весь період війни.

В американській історіографії проблемі ленд-лізу відведено значне місце. Вже в 1944 році вийшла книга одного з керівників програми ленд-лізу Е. Стеттініуса "Ленд-ліз - зброя перемоги", в якій він згадує про допомогу. Вже після закінчення війни в США було розсекречено звіти про постачання зарубіжним країнам. Було опубліковано низку робіт з цієї теми, наприклад, «дослідження В. Херрига, який розглядав взаємозв'язок допомоги у рамках програми ленд-лізу з політичними відносинами між учасниками антигітлерівської коаліції, які призвели у результаті виникнення «холодної війни».

Однією з найвідоміших робіт зарубіжних авторів на тему ленд-лізу є книга американського дослідника Р. Джонса «Дороги до Росії: допомога США Радянському Союзу з ленд-лізу». Автор представив значний статистичний матеріал за обсягом та номенклатурою поставок.

Зарубіжні історики через недостатню кількість інформації з СРСР, засекреченість багатьох архівних відомостей, ідеологічного протистояння по-різному оцінюють значення ленд-лізу у Другій світовій війні.

Робота О. А. Вестада «Глобальна холодна війна: інтервенції у країни третього світу та створення сучасної ситуації» показує, що холодна війна між колишнім СРСР та Сполученими Штатами оформила той світ, у якому ми живемо сьогодні, особливо у сфері міжнародної політики. Автор доводить, що глобалізація холодної війни у XX столітті створила основу для сьогоднішніх ключових світових конфліктів, у тому числі світового тероризму. Він показує, що події, що відбулися, визначили зовнішні та внутрішні рамки політичних, соціальних і культурних подій у Китаї, Індонезії, Ірані, Ефіопії, Анголі, Анголі, Кубі та Нікарагуа. Вестада вважає, що всі ці зміни є спадщиною холодної війни.

У мемуарах Девіда Хоффмана «Мертва рука: Нерозказана історія холодної війни. Гонка озброєнь та її небезпечна спадщина» була детально розглянута ядерна, хімічна та біологічна зброя, яка залишається загрозою і сьогодні. Спираючись на спогади, інтерв'ю та секретні документи з Кремля, Девід Е. Хоффман розглядає внутрішні мотиви та таємні рішення кожної зі сторін та деталі смертельних запасів.

Крім вищезазначених джерел була використана досить велика кількість електронних ресурсів.

Для розробки теми дослідження було визначено такі **методи**:

1) Аналіз, з якого розкривалася основні тенденції у дослідженні цього періоду, порівняння, що дозволило нам оцінити, як вітчизняну літературу із зарубіжної та навпаки, і окремі навчальні та наукові роботи.

2) Проблемний метод, який дозволяє розглянути динаміку розвитку та особливості досліджуваного періоду.

3) Історико-порівняльний метод, застосований у процесі дослідження, передбачає зіставлення поглядів істориків на процеси, що відбувалися в США в післявоєнний період.

Методологічною основою дослідження послужили також діалектичний метод пізнання, що розглядає різні соціальні явища в їхньому історичному розвитку, а також принцип історизму, заснований на визнанні пріоритету історичних фактів і документальних доказів, принцип об'єктивності, заснований на відмові від політичного догматизму та одностороннього історико-соціального підходу. Автор використовував узвичаєні методи джерельного аналізу (виявлення, відбір, зіставлення джерел).

У дослідженні використовувалися різноманітні методи обробки інформації, які дозволили відобразити основні цілі, причини та наслідки, притаманні предмету дослідження.

РОЗДІЛ 1. ОСОБЛИВОСТІ ПОВОЄННОГО РОЗВИТКУ США

1.1. Тенденції у внутрішній політиці держави

Друга світова війна, що вибухнула у вересні 1939 року в Європі, стала початком військово-господарської кон'юнктури США. До того, як Німеччина напала на Польщу, господарство США ще не оговталось від кризи 1937-1939 років.

Перші чотири роки Другої світової війни (осінь 1939 – осінь 1943) призвели до безперервного збільшення промислового виробництва США. Промисловість зросла майже 2,5 разу, що було наслідком великої кількості військових замовлень [40, с.76].

У стрімко проходив процес заміщення звичайного ринкового господарства регульованим ринковим господарством (з тенденцією збільшення жорсткості регулювання). Набір органів регулювання економіки у військових умовах включав (крім органів з управління власне виробництвом озброєнь і військової техніки):

1. Органи, які контролювали виробництво, імпорт та розподіл дефіцитної непродовольчої сировини та матеріалів, включаючи продукцію ПЕК та чорні метали.

2. Органи, які контролювали виробництво, імпорт та розподіл продовольства.

3. Органи, які займалися нормуванням споживання продовольчих та непродовольчих споживчих товарів (нормувалося, зокрема, споживання бензину, автопокришок, цукру, кави).

4. Органи, які контролювали ціни (Конгресом США було введено в дію закон про жорсткий контроль над цінами).

5. Органи, які контролювали мобілізацію, розподіл та використання робочої сили. Війна різко збільшила інвестиційні ризики та, відповідно,

знизила схильність приватних інвесторів до інвестицій. У цій ситуації держава була змушена взяти на себе функції стратегічного інвестора у всіх країнах, що воюють, включаючи США.

У з 1940 р. по 1945 р. частка держави у капвкладеннях в обробну промисловість становила 2/3. Авіопромисловість була створена майже цілком на держкошти. Усього за рахунок держави було збудовано 3 тис. промислових підприємств. В результаті приблизно за 12 років (1933-1944 рр.) виробничий апарат економіки США був радикально оновлений за дуже значної державної участі та на основі поділу інвестиційних функцій між державою та приватним сектором.

У разі Другої Першої світової США як і період Першої Першої світової вдалися до дефіцитного фінансування бюджету. Дефіцит бюджету США за 1941-1945 бюджетні роки становив 58,5% до видатків.

Водночас Друга світова війна призвела до дуже серйозних змін у світовій валютно-грошовій сфері. Наприкінці близько 70% світового золотого запасу виявилось зосереджено США. Після війни практично повсюдною нормою стало різке перевищення маси банкнот та монет у зверненні порівняно із золотовалютними резервами. У умовах лібералізація валютного звернення більшість країн була неможлива без великих негативних економічних наслідків. Звідси – необхідність жорсткого регулювання валютного поведіння.

Економіка США у період реалізації «Нового курсу» і потім у період Другої світової війни пройшла ту фазу розвитку, яку економіки Західної Європи та Японії виявилися змушені проходити в 1945-1965 р. У період «Нового курсу» держава в США зробила величезні вкладення в інфраструктуру, а сільське господарство перетворило на регульовану галузь. У роки Другої світової війни вся економіка США перетворилася на регульоване змішане господарство [39, с.65].

Машинобудування та інших галузей обробної промисловості було у період створено з урахуванням державних інвестицій практично заново. Для можливості економіки США до ефективного функціонування в

лібералізованому режимі велике значення мало те, що в роки "Нового курсу" (і потім під час війни) система фінансових ринків була приведена в працездатний стан.

Американська держава, таким чином, за 1933-1945 р.р. повністю відреставрувало всю ринкову систему та значну частину виробничого фундаменту економіки. Приватний сектор знову набув здатності фінансувати капіталомісткі проекти. Після цього стала економічно виправданою приватизація значної частини виробничих активів, створених державою роки війни. У результаті ступінь лібералізованості економіки США після завершення повоєнної перебудови економіки була дуже високою. Але вона все ж таки була далеко не такою високою, як у 1928 р. Тепер це було регульоване господарство з помітною присутністю держави у сфері власності, особливо інфраструктурного характеру.

Навіть у 1980 р. державі в США належало близько 25% електроенергетики та залізниць. Наприкінці 1980-х років, незважаючи на весь рейганівський лібералізм, бюджетні витрати на сільське господарство становили близько третини його кінцевих продажів. Американська держава з 1945 р. по 2000 р. вклало у НДДКР кошти, рівні кількох трильйонів доларів. Воно ще в 1930-ті роки встановило жорстку систему контролю над фінансовими ринками та кредитною системою.

До присутніх у США елементів економіки розвитку, фундамент якої закладався у період Другої світової війни, слід додати:

1. поступову бюджетну делібералізацію економіки (майже безперервне зростання з кінця 1940-х років частки бюджетного перерозподілу ВВП),
2. Велику роль частково фінансованих державою інноваційних програм,
3. величезну систему держзамовлення і держзакупівель, що виходить далеко за межі ВПК [38, с.65].

США — єдина країна світу, чия економіка вийшла з Другої світової війни, що значно зміцніла. Більше того, за роки війни національний дохід

країни збільшився вдвічі. Після війни США припадало частку 60% промислової продукції, 2/3 золотого запасу і 1/3 експорту капіталістичного світу.

Сполучені Штати вийшли з війни, що безумовно посилилися. Тому відразу після війни країна змогла швидко та успішно переорієнтувати свою економіку на випуск мирної продукції. На середину 1947 р. цей перехід було завершено. Основу його склали такі фактори:

- гарна організація державного управління,
- програми реконверсії для солдатів, які повернулися з фронту,
- швидке зростання приватного споживання,
- швидке розширення інвестицій у запаси та обладнання,
- розвиток під впливом урядової політики експорту благ та послуг.

Збільшився індекс валового національного продукту США. Технологічна перевага і найвища продуктивність праці, багаті прибутки дозволяли фінансувати нові капіталовкладення як у країні, і її межами.

У повоєнній зовнішньоекономічній політиці США особливе місце посідає Західна Європа. У зв'язках із цим регіоном США пройшли за післявоєнний період шлях від патронування до взаємовідносин відносної рівності [37, с.21].

На цьому етапі США докладали значних зусиль щодо соціально-економічної стабілізації своїх західноєвропейських союзників. 5 червня 1947 р. як «програму відродження Європи» після Другої світової війни було представлено план Маршалла, названий так на ім'я його розробника — держсекретаря США Дж. Маршалла. Планом передбачалося виділення на певних умовах позик та кредитів. У плані Маршалла погодилися взяти участь 16 європейських країн. З квітня 1948 р. до лютого 1952 р. країни Західної Європи (Англія, Франція, Голландія, Іспанія, Західна Німеччина) отримали 17 млрд. дол. за планом Маршалла. Водночас американський бізнес вигідно скуповував західноєвропейські підприємства.

Для проведення в життя плану щодо зміцнення позицій західноєвропейського капіталізму, затвердження в регіоні американського впливу було створено спеціальну Організацію Європейського економічного

співробітництва (ОЄЕС), яка здійснювала контроль за розподілом коштів та умовами їх використання.

Внутрішньополітична ситуація ускладнювалася і президентськими виборами, що насувалися в 1948 р.. Перед Г. Труменом стояло складне завдання: як відобразити тиск супротивників ліберальних реформ і з якою програмою йти до тих, хто був прихильником подальшого соціально-економічного реформування країни. Було вирішено наголосити на поглибленні реформ у сфері внутрішньої політики та на жорстке зміцнення гегемоністських позицій США у сфері зовнішньої політики. Комбінація цих двох початків дозволила Трумену зберегти владні позиції. Програма дій, запропонована Г. Труменом на новому витку розвитку країни, увійшла до історії під назвою «справедливий курс». Вступаючи на посаду президента в 1949 р., Г. Трумен обіцяв домогтися скасування закону Тафта-Хартлі, розширення системи соціального страхування. Він говорив також про ухвалення федерального законодавства в галузі цивільних прав негрівського населення, про підвищення мінімуму заробітної плати, про ухвалення масштабної програми будівництва житла для малозабезпечених сімей, про допомогу фермерам [36, с.76].

Проте реалізувати програму "соціального курсу" вдалося не повністю. Представники впливової ділової еліти не мали бажання нести витрати на підтримку нових соціальних програм. Реформістські плани Г. Трумена багато в чому сплутала війна в Кореї, що почалася в червні 1950 р., різко змінила загальний вектор внутрішньополітичного розвитку США. На той час також різко посилювалися конфронтаційні відносини США з СРСР. Стала актуальною тема «інфільтрації комуністів» до органів влади. Так, у 1946 р. було створено комісію з перевірки лояльності державних службовців. Представники республіканської партії вимагали рішучого чищення всіх держструктур від неблагонадійних елементів. У нагнітання антикомуністичної істерії свій внесок зробив сенатор Дж. Маккарті (звідси походить термін «маккартизм» як прояв

політичної нетерпимості). Усі ці внутрішньополітичні процеси зменшували шанси успішної реалізації програми «справедливого курсу».

У результаті президентських виборів 1952 р. республіканцям вдалося перемогти. Двадцятирічна "ера демократів" завершилася. Новим президентом США став лідер республіканців Д. Ейзенхауер.

Йому поступово вдалося погасити активність маккартистів, оскільки це дестабілізувало вплив на політичну систему США, а це завдавало шкоди і розвитку економіки, і іміджу США на міжнародній арені.

Чергові президентські вибори, що відбулися в 1956 р., символізували затвердження в суспільстві консенсусних почав і стабілізацію всіх його складових компонентів. І еліту, і суспільство влаштовувало стан речей, що склалося, і завдання керівництва полягало в тому, щоб і надалі підтримувати стабільний розвиток країни та суспільну згоду [35, с. 62].

1.2. Особливості розвитку соціальних процесів у США друга половина 1940-х – перша половина 1950-х рр.

Після приходу нацистів до влади неважко було прорахувати наслідки для Європи у разі реалізації їхньої стратегії. Але все закінчилося найкривавішою війною. Інакше могла розвиватися ситуація у світі та після Другої світової війни. Але замість відповідальної зовнішньої політики, спільного вирішення глобальних проблем, конвергенції у сфері справедливого розподілу ресурсів світ пішов шляхом нарощування перегонів озброєнь. Про причини такого становища багато писали радянські суспільствознавці та фахівці у галузі міжнародних відносин. Після розпаду СРСР із цих питань стали висловлюватися туманніше і невизначено. Проте сучасний характер міжнародних зв'язків і стан російсько-американських відносин, та й загалом

міжнародних відносин, змушують висловлюватися з цієї проблеми дедалі більш виразно як російських експертів, а й протилежний бік.

У об'ємній роботі О. Стоуна і П. Кузника, що вийшла в 2015 р., «Нерозказана історія США» на широкій документальній основі досліджується процес вибору пріоритетів у політиці американської держави [10]. Особливо цікавою є точка зору авторів щодо проблеми геополітичного перебудови світу, питань якості політичної еліти американського суспільства, технології її формування. У ряді випадків оцінки американських дослідників є жорсткішими навіть у порівнянні з «радянською пропагандою».

Розхожим штампом західної історіографії стало твердження про прагнення СРСР до світового панування, поширення «марксистко-ленинської доктрини» на весь світ і про те, що саме це спричинило гонку озброєнь, політику стримування СРСР, створення США різних стратегічних блоків. Однак О. Стоун та П. Кузник, спираючись на факти та документи, дуже переконливо свідчать, що фундаментальні причини американської агресивної політики лежать в іншій площині. Зародження їх основ почалося роки Першої світової війни, але остаточно оформилися сили, які стали визначати основні вектори політики США, за підсумками Другої світової війни [34, с.65].

Війни дивним чином сприяли нарощуванню могутності США. Після закінчення Другої світової війни на США припадало 50% обсягу товарів та послуг, дві третини світового запасу золота та три чверті інвестицій. Економічна міць країни складалася за рахунок бюджетних асигнувань на виробництво військової продукції, а також по суті необмеженого допуску американської продукції на ринки інших країн.

Після війни перед американським вищим класом постали дві проблеми. Конверсія означала відмову від припинення асигнувань на війну для великої кількості американських корпорацій, які отримували величезні кошти від держави. Поруч із цим зримо виникла проблема обмеження американського ринку збуту. Економіка європейських держав і СРСР, що відновлюється, обмежувала безконтрольну монополію США на ввезення будь-яких товарів.

Більше того, ніщо не заважало європейським країнам із метою стимулювання зростання національної промисловості закрити свої ринки для американських товарів. З Великобританією США зуміли швидко домовитися: пробачили їй борги по ленд-лізу, і вона відкрила їм свої ринки.

Однак отримати доступ на величезний ринок СРСР і контрольованих ним країн виявилось непротим. У вересні 1945 р. у Лондоні на зустрічі міністрів закордонних справ США, використовуючи атомну монополію, спробували натиснути на СРСР. Однак із цього, як відомо, нічого не вийшло.

Свої повоєнні проблеми США могли вирішувати різними шляхами. Однак склався той варіант, який і зараз визначає пріоритети зовнішньої політики США. Американським корпораціям, пов'язаним із створенням озброєнь і не зацікавленим у конверсії, потрібен був ворог, наявність якого виправдовувала бюджетні асигнування на виробництво нових видів зброї. За підсумками Другої світової війни склалося потужне політичне лобі, яке представляло інтереси корпорацій та міністерства оборони, що стали єдиним загалом. Політики, які лобіюють інтереси цих компаній, відставні генерали та адмірали охоче бралися на службу в корпорації, пов'язані з виробництвом зброї. Ця сила ламала всіх, хто вставав її шляху. Без образу ворога надії отримання нових асигнувань з бюджету ставали примарними. Протягом усього післявоєнного періоду аж до сьогодення сили, зацікавлені в отриманні прибутку на виробництві зброї, діють синхронно та злагоджено.

Щодо сучасної дійсності ситуація посилюється інтересами глобальних фінансових спекулянтів, які також зацікавлені у збереженні тієї системи, яка дозволяє їм за надруковані долари, переведені в казначейські боргові облігації США, отримувати ресурси. Зберігати цю систему можна лише спираючись на силу. Будь-які спроби вийти за межі впливу долара жорстко припиняються. Тому глобальні фінансові спекулянти зацікавлені у збереженні військово-технічного домінування однієї країни, і в цьому плані їхні інтереси збігаються з військовим лобі, хоча з тактичних питань вони можуть і конфліктувати, про що свідчить нинішній конфлікт в американській еліті [33 ,с.54].

Післявоєнна перебудова світу була результатом досягнутих домовленостей союзників. Країни-переможці перекроїли світовий простір, у тому числі й європейський, керуючись геополітичними пріоритетами.

Спочатку Сталін не намагався затвердити у контрольованих європейських країнах Європи комуністичні режими. Він був зацікавлений у створенні коаліції широких демократичних сил, лояльних до СРСР. Його позиція пояснювалася бажанням зберегти дружні відносини зі США, щоб отримати допомогу у повоєнному відновленні країни. Сталін, очевидно, чекав реального просування з цього питання на Потсдамській конференції в липні 1945 р., але саме до цього часу США відбулися зміни, що зумовили фундаментальну трансформацію зовнішньополітичного курсу країни.

Можливо, історія повоєнних радянсько-американських відносин склалася б інакше, якби не смерть Рузвельта. Трумен став президентом з нагоди, не готовий до виконання функцій керівника найбільшої держави в такий відповідальний період. Зважаючи на все, його й не розглядали як серйозну політичну та державну постать. Сходження Трумена на пост президента, як і значна частина його кар'єри, стало результатом закулісних внутрішньопартійних угод. Нічим не примітний сенатор від штату Міссурі, Трумен сподобався партійним босам своєю погоджувальною політикою. Саме тому вони вважали, що він стане обурювачем спокою. Рузвельт за ті 82 дні, що Трумен пробув на посаді віце-президента, з ним зустрівся лише двічі [10, с. 197].

Але, мабуть, найдивовижніше в цій історії те, що Трумен не був присвячений у проект створення атомної бомби. Спочатку і сам Трумен усвідомлював, що сталася помилка, і він не годиться у президенти.

Далекий від великої політики та її нюансів, Трумен потребував консультантів, ними стали держсекретар Едвар Стеттініус, сенатор Джеймс Бірнс, посол Гарріман, які займали відверто антирадянські позиції. Недосвідченого у питаннях зовнішньої політики Трумена переконали в тому, що СРСР порушує ялтинські домовленості, з чого випливало, що США не

обов'язково дотримуватись досягнутих раніше угод. Крім вищезгаданих персон, не залишилися осторонь формування цієї позиції і британці, оскільки у Черчілля були гострі розбіжності з Рузвельтом щодо проблеми збереження колоніальної системи. На початку 1930-х років. Британія огородила свій ринок преференційними митами, що було спрямовано насамперед проти США. Тому однією з цілей адміністрації Рузвельта стала ліквідація колоніальних володінь англійців з метою проникнення американських товарів з їхньої ринок [13, з. 82].

У результаті невігластво Трумена трансформувалося в напускну сміливість послати росіян «до всіх чортів» [10, с. 197].

Його позиція під час наступних переговорів із В. М. Молотовим була відверто зухвалою у прагненні показати «хто тут головний». За підсумками зустрічі з Молотовим Трумен хвалькувато заявив, що поставив тому трепку, «пробив «двійкою» в щелепу» [10, с. 198].

І хоча згодом Трумен усвідомлював, що вів справи зовсім неправильно, відносини з СРСР різко пішли похилою. Тому, очевидно, точкою біфуркації у радянсько-американських відносинах є смерть Рузвельта. Ще одна причина різкого погіршення радянсько-американських відносин – монополія США на ядерну зброю. Успішне випробування ядерної бомби створювало ілюзію, що тепер із Радянською державою можна розмовляти з позиції сили. Спільно ці причини призвели до різкої трансформації американської політики. США взяли курс на світову гегемонію, ігноруючи інтереси інших. Наявність атомної бомби розв'язувала американцям руки щодо війни з Японією. Як пишуть О. Стоун і П. Кузік, «відтепер США не потребували участі росіян у цій війні, оскільки вважали, що після атомної бомби Японія здасться і Росія не отримає шматка видобутку» [10, с. 249].

1.3 Ревізія зовнішньої політики Ф. Рузвельта

Народився 30 січня 1882 р. у Хайд-Парку, штат Нью-Йорк. Помер 12 квітня 1945 р. в Уорм-Спрінгсі, штат Джорджія. Американський державний діяч, 32-й президент США (з 1933), від Демократичної партії (4 рази обирався на цю посаду). Провів низку реформ («Новий курс»).

У 1933 р. уряд Рузвельта встановив дипломатичні відносини з СРСР. З початку Другої світової війни виступив на підтримку Великобританії, Франції та СРСР (з червня 1941 р.) у їх боротьбі з фашистською Німеччиною. Зробив значний внесок у створення антигітлерівської коаліції. Надавав великого значення створенню ООН та міжвоєнному міжнародному співробітництву, зокрема. між США та СРСР.

Майбутній президент народився в багатій та респектабельній сім'ї Джеймса Рузвельта, предки якого емігрували з Голландії до Нового Амстердама у 1740-х рр. Їхні нащадки стали родоначальниками двох гілок цього прізвища, одна з яких дала президента США Т. Рузвельта, а інша — Франкліна Рузвельта. Батько Рузвельта володів спадковим маєтком Гайд-Парк на річці Гудзон та солідними пакетами акцій у низці вугільних та транспортних компаній. Мати Рузвельта, Сара Делано, також належала місцевій аристократії. У дитинстві Рузвельт щоліта подорожував з батьками по Європі (тому він непогано володів іноземними мовами) і відпочивав на морському узбережжі Нової Англії або на канадському острові Кампобелло (поблизу Іст-Порту, штат Мен), де захопився мореплавством [32, с.73].

До 14 років Рузвельт здобував домашню освіту. У 1896-99 він навчався в одній із найкращих привілейованих шкіл у Гротоні (штат Массачусетс). У 1900-04 Рузвельт продовжив освіту в Гарвардському університеті, де здобув ступінь бакалавра. У 1905-07 він відвідував юридичну школу Колумбійського університету та отримав право на адвокатську практику, яку розпочав у солідній юридичній фірмі на Уолл-стріт.

У 1905 він одружився зі своєю кузиною в п'ятому коліні Ганні Елеоноре Рузвельт (1884-1962). Її батько був молодшим братом президента Т. Рузвельта, який був кумиром Франкліна. У подружжя Рузвельтів народилося шестеро

дітей, один із них помер у дитинстві. Елеонора Рузвельт відіграла значну роль у політичній кар'єрі чоловіка, особливо після 1921 року, коли він захворів на поліомієліт і вже не розлучався з інвалідним кріслом.

У 1932 р. він здобув перемогу над республіканським кандидатом Гербертом Гувером (57,4% виборців та 472 виборці проти 39,7% виборців та 59 виборців), які не зуміли у свій перший президентський термін вивести країну з кризи. Вступив на посаду у березні 1933 р. У 1936 р. Рузвельт було обрано другого термін, випередивши республіканця Альфреда Лендона (60,8% голосів виборців і 523 голоси виборців проти 36,5% і 8). У 1940 році він не планував брати участь у виборах. Однак з'їзд Демократичної партії практично одноголосно затвердив його кандидатом, і в результаті він обійшов республіканця Венделла Вілкі (54,7% виборців і 449 виборців проти 44,8% і 82) і обійняв посаду президента втретє. У 1944 р. був переобраний на четвертий термін, випередивши республіканця Томаса Дью (53,4% та 432 голоси виборців проти 45,9% та 99). Він очолював США 12 років (єдиний американський президент, обраний більш як на два терміни) [31, с.21].

Республіканці, які прийшли до влади після Першої світової війни, проводили на противагу адміністрації президента Вільсона політику панамериканізму та ізоляціонізму. Це відповідало зростанню пацифістських та ізоляціоністських настроїв у країні після війни. На початку своєї президентської кар'єри Рузвельт також дотримувався ізоляціоністських поглядів. Але це не завадило новій адміністрації восени 1933 встановити дипломатичні відносини з Радянським Союзом.

Основним напрямом зовнішньої політики США, як і раніше, залишалася Латинська Америка. Нова політика «доброго сусіда», на відміну від колишньої політики «великої палиці», передбачала укладання двосторонніх договорів і відмову від грубого втручання у внутрішні справи країн Латинської Америки. З Гаїті було виведено частини американської морської піхоти. Але це не позначало відмову від основного принципу «доктрини Монро»: «Америка для

американців», що насправді означало: «Європейцям не слід втручатися в наші американські справи, а нас не цікавить, що відбувається у вас у Європі ».

Незважаючи на заяву Німеччини у 1935 р. про те, що вона вважає себе вільною від обмежень Версальського договору та вводить загальний військовий обов'язок, у США у 1935 р. було прийнято закон про нейтралітет. Дотримуючись цього закону, Конгрес в 1937 р. наклав ембарго на постачання зброї в республіканську Іспанію, де спалахнув фашистський заколот під проводом генерала Ф. Франка. Набагато більше посилення Німеччини у Європі Рузвельта турбувало наростання могутності Японії Далекому Сході й у Тихоокеанському регіоні. Після нападу Японії на Північний Китай (1937 р.) президент досяг від Конгресу збільшення асигнувань на військові потреби. Лише після початку Другої світової війни (1 вересня 1939 р.) і капітуляції Франції (1940 р.) Рузвельт визнав, що посилення Німеччини загрожує рівновазі в Європі і зачіпає інтереси США, і почав активно домагатися скасування закону про нейтралітет .

У розпал німецьких бомбардувань Англії (1940). Рузвельт балотувався на третій президентський термін і тому не міг собі дозволити різку зміну зовнішньополітичного курсу - американський виборець був проти вступу США у Другу світову війну, - але досяг прийняття рішення про постачання до Великобританії товарів військового призначення. А коли з'ясувалося, що Англія не в змозі ці товари сплатити, наполягав на ухваленні закону про ленд-ліз (оренду та постачання), за яким країна, що бореться за свою свободу проти фашизму, могла отримати військові товари в оренду і оплатити їх після закінчення війни [30 , с. 87].

Переконуючи конгресменів проголосувати за цей закон, президент говорив: «Якщо в будинку у сусіда пожежа, то нерозумно відмовлятися надати сусідові водопровідний шланг і чекати, доки вогонь перекинеться на твою ділянку!» У березні 1941 р. закон про ленд-ліз був схвалений більшістю обох палат Конгресу США. Разом з тим аж до 7 грудня 1941 р. (до нападу Японії на базу американського військового флоту Перл-Харбор) уряд США робив все

можливе, щоб утримати країну від безпосередньої участі у війні. Але 11 грудня 1941 р. слідом за Японією у війну зі США вступили Німеччина та Італія, з цього моменту участь США у Другій світовій війні стала неминучим.

Коли почалася Друга світова війна, більшість американців виступали за нейтралітет, проте президент наполягав на активних діях. У 1939 р. він скасував ембарго продаж зброї і став проводити політику допомоги державам, що воювали проти країн осі Берлін - Рим - Токіо. У 1941 р. їм було запущено програму ленд-лізу, за якою США постачали боєприпаси, техніку, продовольство та стратегічну сировину країнам, що воюють з нацизмом. У грудні 1941 р., після нападу японців на військово-морську базу США Перл-Харбор, США вступили у війну. Тоді у зверненні до народу країни Рузвельт сказав: "Наші вороги з неповторною дурістю дозволили нашу дилему, змусили відкинути сумніви та коливання".

Франклін Рузвельт зробив значний внесок у створення та зміцнення антигітлерівської коаліції, надавав важливого значення розвитку міжнародного співробітництва у післявоєнний період. Він був одним із ініціаторів прийняття Декларації Об'єднаних Націй (підписана 1 січня 1942 р. у Вашингтоні), яка стала основою для майбутньої Організації Об'єднаних Націй (назва "Об'єднані нації" для союзників по коаліції була запропонована Рузвельтом ще в грудні 19). У 1943 р. він брав участь у кількох важливих міжнародних конференціях: Квебецької, Каїрської та Тегеранської. На всіх трьох зустрічах обговорювалися питання відкриття другого фронту в Європі, війни з Японією та післявоєнного устрою. На Квебецькій конференції він запропонував концепцію "чотирьох поліцейських" - відповідальності США, СРСР, Великобританії та Китаю за збереження миру. У 1945 р. брав участь у роботі Ялтинської конференції [29 , с,83].

Висновок до розділу 1

На відміну від інших західних держав США не лише не зазнали в другій світовій війні тяжких втрат, але, навпаки, отримали величезні вигоди. США досягли грандіозної економічної і воєнної могутності. За 5 років війни прибутки американських монополій склали 70 млрд. дол. США зайняли домінуючі позиції у світовому капіталістичному господарстві і домоглися безумовних переваг над основними конкурентами.

Після війни американці володіли приблизно половиною запасів золота несоціалістичного світу, а з 1944 р. американський долар замінив англійський фунт у ролі основної міжнародної валюти. Економічну гегемонію Америки ще більше посилювало те, що вона виробляла майже половину світової промислової продукції.

1945 р. збройні сили США нараховували 12 млн. чол., 114 авіаносців, приблизно 3 тис. важких бомбардувальників. Влітку 1945 р. після успішного випробування атомного заряду США стали першою ядерною державою. Результат неухильно зростаючої економічної та військової могутності США - посилення їх політичних позицій в світі.

США вийшли з війни найпотужнішою в економічному та військовому відношенні країною в капіталістичному світі. Президентом США став Г. Трумен, який обійняв цю посаду в 1945 р. у зв'язку зі смертю Ф. Рузвельта.

Друга світова війна мало проходила біля США. На відміну від Європи та СРСР, Штатам не потрібно було витратити величезні ресурси на відновлення тисяч міст та підприємств. Перемога над японцями закріпила за США роль держави номер один у Тихому океані. На завершальному етапі війни американські вчені розробили атомну бомбу і не упустили можливості її використання в бойових умовах: 6 та 9 серпня 1945 року постраждали Хіросіма та Нагасакі. Інші країни також замислилися над створенням такої зброї, насамперед СРСР. Так почалися перегони озброєнь.

Частина військового виробництва була після 1945 року не потрібна, тому почалася перекваліфікація фабрик і заводів. На короткий період посилилося безробіття, що могло викликати страйки, але уряд США їх заборонив (Закон

Тафта-Харлі). У 1950-х роках США починає переключатися на високотехнологічне виробництво, починається Науково-технічна революція. Саме тоді остаточно сформувався вже легендарний регіон «Кремнієва долина».

Американська адміністрація ставила перед собою три основні завдання: запобігти застою економіки, забезпечити високу зайнятість населення, не допустити інфляції. Для цього передбачалося негайно скоротити збройні сили, забезпечити повну зайнятість демобілізованих, провести реконверсію при збереженні контролю над підприємствами з метою недопущення гострих криз. Для реалізації цієї програми було прийнято «Солдатський білль про права» (1944 р.) і «Закон про зайнятість» (1946 р.). Така політика уряду Г. Трумена отримала назву «справедливий курс».

РОЗДІЛ 2. США В УМОВАХ РОЗГОРТАННЯ «ХОЛОДНОЇ ВІЙНИ»

2.1. "Доктрина Трумена" і "план Маршалла"

Поразка фашистської Німеччини та соціально-економічне виснаження Великобританії та Франції створювали ситуацію так званого «вакууму сили» у Центральній та Східній Європі, яка у разі зволікання з боку США загрожувала обернутися встановленням повного контролю Москви над цими територіями [6, с. 1050].

Після отримання британських нот, в яких йшлося про припинення надання військово-економічної допомоги Греції та Туреччини з 1 квітня 1947 р., президент США Г. Трумен, обговоривши ситуацію з держсекретарем Дж. Маршаллом, військовим міністром Р. Паттерсоном і міністром військово-морських сил США Дж. Форрестолом негайно ухвалив рішення, що Вашингтон повинен замінити Лондон у ролі «спонсора» цих держав.

Першим сигналом до загострення двосторонніх відносин послужила мова Трумена на засіданні Конгресу 12 березня 1947 р., основні ідеї якої згодом і стали основою так званої «доктрини Трумена». У своєму зверненні до американського Конгресу президент вперше заявив, що світ, незважаючи на формальне закінчення війни, як і раніше, перебуває у стані розколу на два протиборчі табори, у зв'язку з чим він пропонував надати Греції та Туреччини, які стали одними з перших жертв радянського експансіонізму, економічну допомогу у розмірі 400 млн. доларів США.

Це, на його думку, було необхідною умовою запобігання налагодженню прорадянськи налаштованих комуністичних режимів в Афінах, які неодноразово зверталися до уряду США з проханням про надання військово-технічної підтримки, і особливо Анкарі, партнерські відносини з якою, як наголосив Г. Трумен, мали величезне стратегічне значення Заходу.

При цьому, незважаючи на те, що СРСР так і не був безпосередньо згаданий президентом як безпосередній противник США, потенційне джерело так званої «комуністичної агресії», жертвою якої, на його думку, вже стала Східна Європа, було цілком очевидним: «Сусід Греції, Туреччина, також заслуговує на нашу увагу. Майбутнє Туреччини як незалежної та економічно значущої країни не менш важливе для демократичного світу, ніж майбутнє Греції. Ситуація, в якій Туреччина опинилася сьогодні, значно відрізняється від ситуації у Греції. Туреччину оминули ті лиха, які були у сусідній країні. І протягом війни, Сполучені Штати та Великобританія надавали Туреччині матеріальну допомогу.

Однак зараз Туреччина потребує нашої підтримки, щоб здійснити необхідну модернізацію задля збереження її територіальної цілісності. Британський уряд повідомив нам, що внаслідок його власних труднощів він більше не може надавати фінансову та економічну допомогу Туреччині. Як і у випадку з Грецією, ми є єдиною країною, здатною надати цю допомогу [28, с.92].

Щоб гарантувати мирний розвиток народів, вільних від примусу, Сполучені Штати взяли участь у створенні Організації Об'єднаних Націй. Організацію Об'єднаних Націй було створено з метою забезпечення свободи та незалежності всіх її членів. Ми повинні підтримувати вільні нації, їхні демократичні установи та їхню національну цілісність проти агресивних намірів з боку тоталітарних режимів, що підривають світ у всьому світі шляхом прямої чи непрямой агресії, а отже, і безпека Сполучених Штатів» [7].

Незабаром після виступу Г. Трумена відповідний законопроект про надання фінансово-економічної допомоги Греції та Туреччини був прийнятий, незважаючи на гострі дискусії, обома палатами Конгресу та офіційно набув чинності 22 травня 1947 р. В обох палатах парламенту за ухвалення закону проголосувало понад 2/3 їх членів: у Сенаті 67 – «за» та 23 «проти», у Палаті Представників – 287 «за» та 107 «проти» [8].

У процесі його обговорення в Сенаті США неодноразово зазначалося, що тиск, який чиниться СРСР на Туреччину, свідчив про зростаючі територіальні амбіції Москви та широкомасштабну радянську експансію на всьому протязі від проток Босфор і Дарданелли до Китаю. У самої Туреччини на тлі територіальних претензій з боку СРСР [9] доктрина Трумена була сприйнята з ентузіазмом і оцінювалася турецькою громадськістю, ЗМІ та політичними колами як серйозна противага впливу Москви в регіоні [10].

Двома місяцями пізніше, 12 липня 1947 р. в Анкарі також було підписано договір про надання Туреччини американської військово-технічної підтримки, який набув чинності 1 вересня 1947 р.: за ним США зобов'язувалися відправляти до Туреччини зброю, боєприпаси, військових фахівців та надавати фінансово-технічну допомогу для будівництва доріг, портів та різних військових об'єктів на території країни. Згодом подібні відрахування на користь Греції та Туреччини були включені Конгресом США до Закону про зовнішню допомогу, набувши таким чином регулярного характеру. Особливе значення мав пункт 4 договору від 12 липня 1947 року, згідно з яким турецький уряд не мав можливості скористатися наданими в рамках військово-технічної допомоги зброєю та боєприпасами без відповідного дозволу уряду США [11].

Згодом, зокрема, ця обставина відіграла важливу роль у ході так званої Кіпрської кризи (Кіпрський конфлікт чи Кіпрська проблематика 1963 – 1974: Процес поділу грецької та турецької громад острова Кіпр та територіальний конфлікт між греко-кіпріотами та туркокіпріотами з 1 туркокіпріотами). прим. авторів), коли в Анкарі вперше обговорювалася можливість проведення військової операції в зоні конфлікту. У 1947 – 1949 рр. сумарна фінансово-економічна допомога США, яка надається Туреччині в рамках доктрини Трумена, досягла 152 млн. доларів США, а в період з 1949 по 1951 роки. це число зросло до 400 млн. [12, с. 535].

Примітно, що більшість військово-технічного обладнання, що постачається відповідно до договору, було вироблено ще в роки Другої світової війни, хоч і перевершувало за основними показниками відповідні зразки, що

використовувалися в ті роки у збройних силах Туреччини. Проте щорічні витрати на технічне обслуговування та ремонт американських озброєнь незабаром досягли 130 млн. доларів США на рік, завдавши серйозного удару по турецькій економіці і поставивши її лише у більшу залежність від зовнішніх кредитів. Колосальні суми Анкара також витратила на купівлю запчастин у США та будівництво аеродромів та інших військових об'єктів на своїй території [13, с. 193].

Таким чином, доктрина Трумена, безперечно, стала поворотним пунктом у розвитку турецько-американських відносин. Саме в цей період зовнішньополітичний курс Туреччини зазнає кардинальних змін, поступово набуваючи все більш прозахідного характеру. Сама доктрина оцінювалася як перший крок до військово-політичного зближення Вашингтона та Анкари, у зв'язку з чим вона неодноразово зазнавала різкої критики з боку СРСР.

З огляду на бурхливих політичних подій кінця 1940-х гг. план Маршалла послужив свого роду додатковим механізмом, покликаним сприяти ефективнішої реалізації доктрини Трумена [14].

Остання, втім, передбачала економічну підтримку переважно Греції та Туреччини, яким загрожувала «комуністична експансія» СРСР, тоді як країни Західної Європи також мали серйозні фінансові труднощі. Друга світова війна завдала непоправної шкоди західноєвропейським економікам, призвела до небаченого зростання інфляції та безробіття, впоратися з якими уряди цих країн виявилися не в змозі. В умовах, що склалася Москва вирішила активізувати свою пропаганду в Європі, особливо у Франції та Італії, де комуністичні партії користувалися широкою суспільною підтримкою. Організовані ними широкомасштабні страйки паралізували європейську фінансову систему, привівши до економічної стагнації по всій Європі [15, с. 442 - 443].

У період із 1945 по 1946 р.р. США витратили на відновлення європейських економік понад 15 млрд доларів США, проте ці кошти використовували уряди країн Європи, перш за все, для погашення дефіциту

платіжного балансу, у зв'язку з чим загальна ситуація, як і раніше, залишалася дуже невтішною.

У зв'язку з цим Вашингтон, своєю чергою, усвідомлюючи всю критичність становища, вирішив кардинально змінити свою тактику. Європейські економіки перебували у критичному стані – вони потребували колосальної фінансово-економічної підтримки, без якої ситуація загрожувала вийти з-під контролю, призвівши до подальшого поширення радянського впливу у регіоні. Тому, з міркувань національних інтересів, США ухвалили принципове рішення збільшити економічну допомогу європейським країнам.

У своєму виступі в Гарвардському університеті 5 червня 1947 р. Держсекретар США Дж. Маршалл вперше висловив ідею необхідності розробки нового плану фінансово-економічної допомоги країнам Європи – так званого «плану Маршалла» [26, с.32].

Від доктрини Трумена план Маршалла відрізняли три важливі особливості, на які слід звернути особливу увагу: по-перше, на відміну від доктрини Трумена, план передбачав виключно економічну реставрацію країн Європи і відновлення їх промислового потенціалу, не кажучи ні слова про військово-технічне співробітництво; по-друге, він мав яскраво виражений регіональний характер; нарешті, по-третє, план Маршалла містив чітку вказівку того, проти кого він був направлений.

Згодом план Маршалла обговорювався на Паризькій мирній конференції влітку 1947 р. – у переговорах брала участь і радянська делегація, яка незабаром залишила засідання, коли стала очевидною антирадянська спрямованість концепції, що обговорювалася. 12 липня 1947 р. 16 європейських держав – Італія, Бельгія, Нідерланди, Греція, Туреччина, Великобританія, Ісландія, Португалія, Франція, Люксембург, Швеція, Норвегія, Данія, Ірландія, Австрія та Швейцарія – підписали конвенцію про започаткування Комітету європейського економічного співробітництва, який мав розробити спільну програму економічного відновлення Європи у рамках плану Маршалла [12, с. 539 - 540].

В Анкарі підписана угода була сприйнята з великим ентузіазмом. Пославшись на тяжке становище своєї економіки, Туреччина попросила надати їй у рамках реалізації плану Маршалла фінансову допомогу на загальну суму близько 615 млн. доларів США. Американська делегація погодилася задовольнити вимоги Анкари, висунувши, втім, низку зустрічних умов: так, Туреччина зобов'язувалася використовувати отримані кошти насамперед для модернізації аграрного сектору економіки та транспортної системи країни. У промисловому плані її основним завданням ставала розробка родовищ хромових руд, мали велике стратегічне значення американської важкої промисловості. Анкара беззастережно погодилася з усіма запропонованими умовами, після чого Туреччина була офіційно включена США до лав учасників плану Маршалла: 4 липня 1948 р. в Анкарі було укладено договір про економічне співробітництво між США та Туреччиною в рамках плану Маршалла [17, с. 242].

Після його ратифікації обома сторонами Туреччина почала регулярно отримувати фінансово-економічну допомогу від Вашингтона [18].

Економічну допомогу, яку отримувала Туреччина в рамках реалізації плану Маршалла, поділялася на чотири базові категорії – безумовну підтримку, непряму економічну допомогу, кредити та технічну допомогу (таблиця). Визначити при цьому сумарний обсяг виплат, отриманих Анкарою в перші роки після підписання договору про економічне співробітництво зі США, неможливо: джерела наводять різні дані, проте більшість з них сходяться на цифрі близько 360 млн доларів США для періоду з 1948 по 1952 мм. При цьому слід підкреслити, що, як і у випадку з доктриною Трумена, план Маршалла містив низку дуже жорстких умов і обмежень щодо використання фінансової допомоги, що надається Вашингтоном, що в кінцевому рахунку робило Туреччину все більш залежною від американських зовнішніх кредитів, багато в чому визначивши її майбутню стратегію під час «холодної війни».

Насамкінець статті слід зазначити, що політика нейтралітету, якої дотримувалася Туреччину в період Другої світової війни, стала основною причиною відсутності у неї союзників на міжнародній арені у повоєнні роки.

Зіткнувшись у умовах з радянським тиском, Туреччина, побоюючись нових територіальних домагань із боку Москви, змушена була шукати підтримки у країнах. Звернувшись за допомогою до Великобританії, Анкара, втім, отримала несподівану відмову, зумовлену фінансовими труднощами, з якими зіткнувся сам Лондон у післявоєнний період, у зв'язку з чим змушена була шукати нового союзника в особі США – на той момент єдиної держави, здатної протистояти радянському експансіонізму.

В умовах, що склалися, доктрина Трумена стала поворотним моментом у розвитку турецько-американських відносин, призвівши до кардинальних змін у зовнішньополітичному курсі Анкари. Згодом і натомість агресивної близькосхідної політики Москви 1950 – 1960-ті гг. Туреччина під тиском Вашингтона почала дотримуватися дедалі прозахіднішої стратегії у своїй зовнішній політиці [25, с. 87].

Тим часом витрати на технічне обслуговування і ремонт озброєнь, що надаються США, що досягли до кінця 1940-х рр.. позначки 130 млн доларів США на рік, тяжким вантажем лягли на турецький бюджет, тоді як фінансово-економічна допомога, що надається Вашингтоном у рамках реалізації плану Маршалла, не тільки не призвела до поліпшення ситуації, але, навпаки, лише посилила залежність Анкари від зовнішніх кредитів . Отже, слід зазначити, що доктрина Трумена і план Маршалла як призвели до трансформації зовнішньополітичного курсу Туреччини, особливо, щодо СРСР, а й багато в чому визначили її подальшу стратегію під час «холодної війни».

2.2. Створення НАТО

Вже після ялтинських угод склалася ситуація, в якій зовнішня політика країн-переможниць у Другій світовій війні була більшою мірою орієнтована на

майбутню повоєнну розстановку сил у Європі та світі, а не на поточну ситуацію. Підсумком цієї політики став фактичний поділ Європи на західні та східні території, яким судилося стати основою для майбутніх плацдармів впливу США та СРСР. У 1947-1948 рр. було дано старт т.зв. "плану Маршалла", відповідно до якого в європейські країни, зруйновані війною, мали бути інвестовані величезні кошти з боку США. Радянський уряд під керівництвом І.В. Сталіна не дозволило участь в обговоренні плану в Парижі в липні 1947 року делегації країн, які під контролем СРСР, хоча вони мали запрошення. Таким чином, 17 країн, які отримали допомогу від США, були інтегровані в єдиний політико-економічний простір, що визначило одну з перспектив зближення. У той же час наростало політичне, військове суперництво між СРСР і США за європейський простір. З боку СРСР воно полягало в інтенсифікації підтримки комуністичних партій по всій Європі, і особливо в "радянській" зоні. Особливе значення мали події у Чехословаччині у лютому 1948 р., що призвели до відставки чинного президента Е. Бенеша та захоплення влади комуністами, а також у Румунії та Болгарії, блокада Західного Берліна (1948-1949 рр.), погіршення соціально-економічного становища в інших країнах Європи.

Вони дозволили правим політичним режимам європейських країн, що не входять до зони окупації СРСР, виробити єдину позицію, переосмислити проблему своєї безпеки, позначивши нового "спільного ворога".

У березні 1948 року було укладено Брюссельський договір між Бельгією, Великою Британією, Люксембургом, Нідерландами та Францією, який пізніше ліг в основу "Західноєвропейського союзу" (WEU). Брюссельський договір вважається першим кроком на шляху оформлення Північноатлантичного альянсу. Паралельно велися секретні переговори між США, Канадою та Великобританією про створення союзу держав на основі спільності цілей та розуміння перспектив спільного розвитку, відмінного від ООН, в основу якого лягла б їхня цивілізаційна єдність. Незабаром були розгорнуті переговори європейських країн зі США і Канадою про створення єдиного союзу.

Сторони зобов'язувалися колективно захищати того, на кого буде скоєно напад. Угода між країнами остаточно набула чинності 24 серпня 1949 року після ратифікації урядами країн, що приєдналися до Північноатлантичного договору. Було створено міжнародну організаційну структуру, якій підпорядковувалися величезні військові сили в Європі та по всьому світу.

Таким чином, фактично, починаючи зі свого заснування, НАТО було орієнтоване на протидію Радянському Союзу і, пізніше, країнам-учасникам Варшавського договору (з 1955 р.). Підсумовуючи причини появи НАТО, перш за все варто згадати економічні, політичні, соціальні, велику роль відіграли бажання забезпечити спільну економічну та політичну безпеку, усвідомлення потенційних загроз та ризиків для "західної" цивілізації. В основі НАТО, насамперед, бажання підготуватися до нової можливої війни, захистити себе від її жахливих ризиків. Воно ж, утім, визначало і стратегії військової політики СРСР та країн радянського блоку.

Досить важко виділити основний критерій періодизації історії НАТО. Це можуть бути особливості розширення НАТО, динаміка внутрішньої структури цієї організації, зміна пріоритетних цілей та завдань, удосконалення спільних стандартів озброєнь та управління. Не можна не враховувати такі чинники, як, наприклад, зміна міжнародної кон'юнктури загалом. Традиційно історія НАТО розглядається через приєднання нових членів до альянсу. Її можна розділити на два великі хронологічні періоди: від заснування в 1949 році і до розпаду СРСР і закінчення холодної війни.

НАТО протягом сорока років залишалося головною ударною силою холодної війни з боку заходу. Саме в цей час було сформовано організаційну структуру альянсу. Греція та Туреччина приєдналися до Північноатлантичного договору у 1952 році ("Перше розширення НАТО"). Західна Німеччина, яка отримала суверенітет, також стала членом НАТО без права володіти власним ЗМЗ у 1955 році ("Друге розширення НАТО"). До кінця 1950-х років, в НАТО з ініціативи Ш. де Голля розпочинаються інтенсивні спроби реорганізації, у тому числі й стратегічних сил стримування. Поступово нарастають і внутрішні

суперечності між членами альянсу, основна з яких – приховане суперництво між США та європейськими державами. Вони були пов'язані насамперед з тим, що Європа змогла остаточно оговтарися після Другої світової війни та заявити про свою політичну суб'єктність.

Дискусії велися в основному про розміщення ядерної зброї та управління нею. З'являються дві основні доктрини контролю за стратегічними озброєннями: багатонаціональність та багатосторонність. Відповідно до концепції багатонаціональності, основною силою НАТО повинні були стати війська суверенних держав, передані в підпорядкування командувачу НАТО з правом відкликання останнього. У світлі концепції багатосторонності армії НАТО, навпаки, необхідно бути змішаною з самого початку. Зрештою взяла гору ідея багатосторонності (не останню роль у цьому відіграла необхідність компромісного у всіх сенсах рішення), хоча Франція, яка завжди відрізнялася підвищеною самостійністю в рамках альянсу, досі має ядерні сили, які не підкоряються об'єднаному командуванню (вихід з військового блоку НАТО був здійснений Ш. де Голлем, який вважав, що СРСР вже не становить загрози).

На рішення США передати частину ядерних коштів у спільне розпорядження величезну роль надала Карибська криза 1962 р. У 1966 р. крім вищого органу НАТО – Ради НАТО, було засновано Комітет військового планування, що збирається двічі на рік і складається з міністрів оборони країн членів блоку. НАТО також має Постійний комітет військового планування, який працює в період між засіданнями Комітету. Крім того, діє Військовий комітет, який складається з начальників генеральних штабів країн-учасниць альянсу та Комітету ядерного планування, що збирається перед засіданнями Ради НАТО (основні органи НАТО збираються для нарад двічі на рік). У 1967 р. міністр закордонних справ Бельгії П. Армелль прочитав свою доповідь про стан організації, в якій наголосив на основних векторах динаміки НАТО на майбутнє. Більшість із спланованого була реалізована на практиці, сенс доповіді зводився до "розрядки" напруженості як усередині НАТО – між США та Європою, так і між НАТО та СРСР.

Досі основна частка ядерних ресурсів НАТО належить США, але перебуває у спільному підпорядкуванні. Ракетні та авіабази з можливістю завдання ядерних ударів розміщені в державах-членах НАТО. Саме ця сила є головним козирем, на який можуть розраховувати неядерні члени Північноатлантичного договору та визначає в ньому провідну роль США. Безпосередні військові дії були втягнуті неядерні сили НАТО.

Слід зазначити, що СРСР у період свого існування двічі (1949 і 1954 рр.) поводився з ідеєю про вступ до НАТО, але обидва рази її було відкинуто. У 1949 році для правих урядів країн-членів НАТО це було б катастрофою, до 1954 року НАТО виросло в самостійну організаційну структуру, повністю залежну від ідеї протидії СРСР, до того ж такий розвиток скоріше дестабілізував ситуацію "взаємної неприязні", яка парадоксально всіх почала влаштовувати.

2.3. Інтервенція до Кореї

Сьогодні ООН та організації, створені за її підтримки або що входять до її структури, найчастіше використовуються єдиною наддержавою як політичний інструмент. В умовах наявності у Росії та КНР права вето в Раді Безпеки головні результати приносить діяльність американських дипломатів на Генеральній Асамблеї, а також у таких організаціях, як ОЗХО (Організація із заборони хімічної зброї), МАГАТЕ (Міжнародне агентство з атомної енергії) або Рада ООН з прав людини (провідний правозахисний орган у системі ООН). Така практика має давню історію. Показовим є приклад Кореїського півострова, де починаючи з 1947 р. ООН була надійним інструментом корейської політики США, слухняно приймаючи і втілюючи в життя запропоновані американцями рішення (див. докладніше [Садаков, 2017]). При цьому, незважаючи на періодичне декларування зворотного, відновлення єдності Кореї ніколи не було їхньою реальною метою.

Після провалу корейської фази Женевської конференції 1954 р., набуття чинності американо-південнокорейського договору про взаємну оборону та

встановлення в регіоні нового status quo завдання США в ООН в основному стали пропагандистський характер. Американці вважали перевагою те, що в 1950 р. ООН створила правову базу для успішного опору натиску комунізму на південь і прагнули використати цей психологічний ефект у своїх інтересах (FRUS. 1955-1957. Vol. 23. Part 2, 1997, p. 492) .

У цій статті розглядається політика США в ООН з питання об'єднання Кореї в період між Женевською конференцією 1954 р. і початком збройного конфлікту в Корейській демілітаризованій зоні в 1966 р. з акцентом на виявлення підходів до протидії небезпечним для них, але здатним отримати міжнародну підтримку ініціативам [15, с.32].

Історія корейської політики США в ООН неодноразово розглядалася у вітчизняній та зарубіжній історіографії. Найчастіше увагу дослідників привертала події, пов'язані зі створенням ООН Республіки Корея 1948 р. чи історією Корейської війни 1950–1953 рр., і навіть планами обох Кореї щодо відновлення єдності країни (див., наприклад, [Ванин, 2006; Начарова, 2015; Chong-Ki Choi, 1975; Rosenberg, 1977]). У сучасних умовах має сенс більш уважно поглянути на події 1955-1966 рр., залучаючи для цього стали доступними в останні роки документальні джерела.

Після провалу роботи Спільної радянсько-американської комісії та відмови СРСР від участі у чотиристоронній нараді у Вашингтоні щодо заходів реалізації Московської наради міністрів закордонних справ СРСР, США та Великобританії від 16-26 грудня 1945 року США 17 вересня 1947 року оголосили про передачу корейського питання сесії ГА ООН. 14 листопада 1947 року на основі проекту, внесеного делегацією США, ухвалила резолюцію, яка передбачала створення Тимчасової комісії ООН з Кореї. Під наглядом цієї комісії до 31 березня 1948 року по всій Кореї слід провести загальні вибори до Національних зборів. Радянський Союз заявив про незаконність резолюції, що порушувала домовленості Московської наради, і про відмову співпрацювати з Тимчасовою комісією ООН по Кореї, заклавши допуск членам комісії на Північ.

У такій ситуації Тимчасовий комітет ООН 26 лютого 1948 вирішив проводити вибори «в тій частині Кореї, яка доступна комітету», фактично санкціонувавши створення сепаратного уряду на Півдні. Останньою спробою запобігання розколу країни стала об'єднана нарада представників партій та організацій Північної та Південної Кореї, що проходила у Пхеньяні 19-30 квітня 1948 року, яка закликала населення бойкотувати сепаратні вибори. Проте 10 травня 1948 року вибори до Національних зборів Півдні Корейського півострова відбулися [14, с. 32].

Проголошення 15 серпня 1948 Республіки Корея прискорило процес формування держави на Півночі. 9 вересня 1948 року у Пхеньяні було утворено Корейської Народно Демократичної Республіки. На третю сесію ГА ООН, що відбулася незабаром після цього, була запрошена тільки делегація Республіки Корея, клопотання КНДР про участь у роботі сесії було відхилено. Ухвалена 12 грудня 1948 року Резолюція ГА ООН оголошувала уряд Республіки Корея єдиним законним, повністю ігнорувачи факт створення у північній частині Кореї ще однієї держави. Виникла в Кореї в другій половині 1948 року двовладдя - існування в країні двох урядів, що суперничали один з одним, до того ж претендують на повноту влади на всій території Корейського півострова - на жаль, не було помічено ООН.

Визнання ООН сепаратного уряду на Півдні та ставлення до КНДР як «незаконної держави» посилювало розкол країни. Видатні південнокорейські політики Кім Гу та Кім Гю Сік у посланні до третьої сесії ГА ООН із тривогою писали: «Поділ нашої країни продовжується, і з'явилася загроза громадянській війні». Прагнення Лі Син Мана та Кім Ір Сена переконати своїх патронів в особі США та СРСР у необхідності об'єднання розколотої країни силовими методами залишало мало шансів на мирне вирішення «корейського питання». 25 червня 1950 року військові зіткнення на 38 паралелі переросли у повномасштабну війну, спровоковану за версією КНДР Півднем і розпочату за версією Республіки Корея Північчю. Остання версія, підкріплена швидким просуванням північнокорейських військ на південь, була підтримана

Резолюціями РБ ООН від 25 червня, 27 червня та 7 липня 1950 року. ООН відразу і беззастережно приєдналася до одного з учасників локального конфлікту. Своїми діями ГА ООН легалізувала втручання військ США у громадянську війну в Кореї «під прапором ООН», ставши основним інструментом інтернаціоналізації внутрішньокорейського конфлікту [13, с.32].

Багато що на початковому етапі Корейської війни могло залежати від СРСР - постійного члена РБ ООН, проте радянський представник з січня 1950 бойкотував його роботу, домагаючись передачі місця Китаю в РБ ООН КНР. В результаті всі рішення щодо корейського конфлікту влітку 1950 приймалися без участі СРСР. Цей бойкот був явно помилковим, проте радянське вето в РБ ООН навряд чи запобігло б втручанням США. Своєю резолюцією від 7 липня 1950 року РБ ООН передала США керівництво колективною акцією у Кореї, поставивши знак рівності між Об'єднаним командуванням сил ООН та урядом США. Президент США особисто, без узгодження з ООН, призначав та зміщував американських генералів – верховних головнокомандуючих сил ООН. Після висадки американських військ в Інчхоні та успішного контрнаступу сил ООН на порядку денному п'ятої сесії ГА ООН восени 1950 року постало питання про необхідність і законність вторгнення сил ООН на територію КНДР.

Більшість делегацій погоджувалися з доцільністю продовження бойових дій на північ від 38 паралелі, що відбилося у резолюції ГА ООН від 7 жовтня 1950 року. На жаль, у ній не було сказано жодного слова з принципових проблем: залишаються в силі або скасовуються попередні резолюції РБ ООН, які наказували лише на витіснення північнокорейських військ за 38 паралель. Генеральний наступ сил ООН на півночі, яке ставило своїм завданням силове об'єднання Кореї, було зупинено «китайськими добровольцями», які 26 листопада 1950 року за підтримки Корейської народної армії перейшли в контрнаступ і вже 6 грудня звільнили Пхеньян. Фатальні прорахунки США з приводу можливості вступу в Корейську війну КНР перетворили розраховану

на короткий термін поліцейську акцію на затяжну кровопролитну проксі-війну великих держав [12, с.32].

Після листопадової 1950 року резолюції «Єдність в ім'я миру» ГА ООН взяла корейське питання цілком на себе, усунувши Раду Безпеки від її вирішення. Проте цей крок не додав ООН ефективності у врегулюванні конфлікту. На заключному етапі Корейської війни ООН була відсторонена від рішень, що приймаються у Москві та Вашингтоні. 7 серпня 1953 року уряд США направив до ООН Спеціальну доповідь Командування сил ООН про перемир'я в Кореї та копію офіційного тексту Угоди про перемир'я.

2.4. Підсумки зовнішньої політики Трумена

На виборах президента США 1948 р. переміг Гаррі Трумен, що можна розглядати як остаточну інституалізацію політики «Холодної війни». Прихильник продовження зовнішньої політики Ф. Рузвельта, спрямованої на співпрацю з СРСР, колишній віце-президент Г. Уоллес зазнав нищівної поразки. У своїй інавгураційній промові президент наголосив на 4 пріоритетах зовнішньої політики США – підтримка ООН, відновлення Європи, створення військово-політичного союзу з країнами Західної Європи та надання економічної допомоги слаборозвиненим країнам третього світу. У зв'язку з цим, цей виступ Трумена іноді називають «чотирьохточковою мовою».

Саме 4 пункт програми привернув особливу увагу громадськості та експертів, оскільки був націлений на запобігання поширенню комуністичних та ліворадикальних ідей – за рахунок вирішення проблем бідності та залучення під свої прапори помірних політичних сил у країнах третього світу. Новий, чітко окреслений пріоритет, увійшов в історію під назвою «Програма 4 пункти» [11, с.85].

Події кінця 1940-х рр., найважливішою з яких, безсумнівно, була китайська революція, змусили американських політиків визнати наявність

чинника, який суттєво ускладнював загальну картину протистояння двох «супердержав», — національно-визвольного руху в тих країнах, які згодом стали називатися « третім світом». Відповідь на цей «виклик» у Вашингтоні запропонували дуже неординарну та оригінальну: у той час як «старі» колоніальні держави — Англія та Франція — із націоналізмом своїх колоній воювали, американці вирішили її реформувати. Саме таке масштабне завдання поставили перед американською зовнішньою політикою автори Четвертого пункту. Технічну допомогу вони розглядали як ключовий момент соціально-політичного розвитку «відсталих регіонів».

При цьому в поняття «розвиток» прихильники нового підходу вкладали глибоке значення. На їхню думку, Сполучені Штати Америки не тільки мали можливість, а й були зобов'язані вплинути на внутрішню ситуацію країн «відсталих» регіонів через проведення у них соціально-економічних реформ. Важливо відзначити, що, обґрунтовуючи необхідність активізації політики США щодо країн, що розвиваються, прихильники концепції технічної допомоги безпосередньо пов'язували її з державними інтересами США [10, с.76].

На їхнє переконання, демократизація «відсталих» регіонів мала б сприяти становленню в них прозахідних політичних режимів, що надалі забезпечувало б стабільність світової ситуації в цілому. Реформи, спрямовані на демократизацію країн третього світу, були розраховані на тривалий термін. Відповідно до концепції технічної допомоги, реформуванню насамперед підлягали сільське господарство, охорона здоров'я та сфера освіти країн, що розвиваються. При цьому ядром майбутньої програми, за первісним задумом її авторів, мав стати саме освітній аспект.

У вузькому розумінні це означало ліквідацію неписьменності населення та підготовку кваліфікованих фахівців для найважливіших галузей господарства країн, що розвиваються; у широкому — виховання нових поколінь, переконаних у перевагах демократичного способу життя та «американських» моральних цінностей. Мабуть, через цю багатогранність і

суперечливість «Четвертий пункт» завжди викликав неоднозначні оцінки як у сучасників, так і в істориків.

Спектр думок щодо цієї проблеми надзвичайно широкий, що особливо яскраво виявилось в американській історіографії та публіцистиці. В узагальненому вигляді можна провести розмежування (цілком традиційне для нашої вітчизняної літератури) між школами «реальної політики» та «політичного ідеалізму», хоча, звичайно, подібний поділ виглядає вельми умовним: усередині кожного з названих напрямів існує маса нюансів. Найбільш монолітним є другий підхід [9, с. 87].

Прихильники школи «політичного ідеалізму» (зазначимо, що вони завжди перебували у явній меншості), не заперечуючи політико-економічного аспекту зарубіжної допомоги, більшою мірою наголошували на гуманітарних завданнях програми; багато хто з них загалом був схильний розглядати «гуманітаризм» як постійну і дуже значущу рушійну силу зовнішньої політики США⁴. Набагато яскравіший і різноманітніший спектр думок представлений істориками-«реалістами».

І, мабуть, найбільш переконливою стороною їхньої аргументації є саме той факт, що «Четвертий пункт», його витoki та зміст розглядаються представниками цього історіографічного спрямування у нерозривному зв'язку з проблемою походження та сутності «холодної війни». При цьому, щоправда, історики-реалісти по-різному оцінюють призначення, цілі та ефективність програм технічної допомоги. Вони вважають, що прийняття «Четвертого пункту» було зумовлене, по-перше, усвідомленням американки політиками необхідності придбання нових союзників у «холодній війні», по-друге, потребою в сировині та ринках, по-третє, — тим, що технічна допомога була одним із засобів реалізації ідеї про взаємозалежність інтеграційних економічних процесів та політичної стабільності [8, с. 54].

Стосовно нашої проблеми істориків цієї школи можна умовно розділити на прихильників «економічного» підходу, який, зазначимо відразу, є найпоширенішим серед американських дослідників, і менш популярного серед

них «стратегічного», або «інструментального», який ми розуміємо як прагнення пояснити концепцію допомоги націленістю зміну існуючого світопорядку. Відносна нечисленність представників «стратегічного» напряму, на наш погляд, аж ніяк не свідчить про слабкість їхньої позиції.

Мабуть, головною та безперечною гідністю досліджень істориків-«інструменталістів» є те, що проблема економічної та технічної допомоги розглядалася ними у жорсткій ув'язці із соціально-політичними та культурними особливостями розвитку «відсталих» країн. Основне завдання концепції технічної допомоги вони вважали забезпечення як «фізичної інституціалізації» суспільства (тобто. будівництва шкіл, лікарень, доріг, аеропортів тощо.), а й «інституціалізації масової свідомості», тобто. широко розгорнутої роботи з виховання покоління «по-західному» мислячих людей.

Причину невдач програм економічної та технічної допомоги вони бачили саме в неувазі та небажанні американського керівництва визнати важливість цього аспекту. Прихильники «економічної» інтерпретації проблеми часто практично не поділяли поняття «Четвертий пункт» та «економічна допомога».

Усі заходи Вашингтона щодо країн «третього світу» вони, зазвичай, розглядали з погляду життєво важливих США економічних інтересів і зазначали, що основою положень «Четвертого пункту» лежало прагнення американського керівництва забезпечити політичні передумови економічної інтеграції. Важливо, однак, відзначити, що, говорячи про прихильників «економічного» підходу, ми не маємо на увазі те, що вони заперечували значення соціально-політичних аспектів програми технічної допомоги. Багато хто з них, як і прихильники «стратегічного» напряму, оперували категоріями «державні інтереси» та «національна безпека», але шляхи до їх забезпечення бачили не в соціально-політичних реформах, а в реалізації економічних та інших «матеріальних» інтересів США. «третьому світі» [7, с. 842].

При цьому одні історики розглядали «Четвертий пункт» виключно в контексті «холодної війни»; інші ж підкреслювали той факт, що технічна допомога стала дотепним винаходом американських лібералів, покликаним

зміцнити позиції США у світовій торгівлі; що проголошення програми диктувалося необхідністю включення «відсталих» регіонів до післявоєнної міжнародної економічної системи, а основні її рамки були окреслені ще в Бреттон-Вудсі та Ялті.

Цікаво, що саме ця інавгураційна промова Президента вперше транслювалася на телебаченні.

Незважаючи на участь СРСР у війні проти Японії та жертви в боях з Квантунською армією в Маньчжурії, США зробили все, щоб не допустити СРСР до визначення майбутнього цієї країни. 6 вересня 1945 р. було прийнято документ, який ліг в основу політики США щодо повоєнної Японії.

Документ є класичним прикладом впливу США на формування політичної системи, соціальноекономічних інститутів іншої країни. Користуючись правом переможця у війні, США постаралися утвердити у Японії політичну систему, засновану на західних, ліберально-демократичних принципах. Відбувається відмова від «Доктрини Монро», на зміну якої приходить «Доктрина Трумена», яка оголосила сферою національних інтересів не лише Західну півкулю, а й інші континенти [6, с. 532].

В результаті Другої світової війни позиції традиційних союзників США – Франції та Великобританії – у низці регіонів світу виявилися ослабленими, і виникла небезпека, що вакуум, що утворився, буде заповнений впливом СРСР і лівих, включаючи комуністичних, партій. Саме ліві сили, перебуваючи в авангарді антифашистської боротьби, стали претендувати на владу у низці країн світу. Прагнучи цього не допустити, Франція та Великобританія звернулися по допомогу до США, і 12 березня 1947 р. президент Г. Трумен звернувся з промовою до Конгресу, в якій обґрунтував необхідність виділення допомоги Греції та Туреччини. Ця допомога мала стати гарантією недопущення приходу до влади недружніх Заходу політичних сил. Підтримавши президента і виділивши 400 млн доларів, як було сказано, «в ім'я грекотурецьких свобод», конгрес США інституалізував нову доктрину.

Політичне проникнення необхідно було підтримати економічно, і в результаті з'являється «План Маршалла», названий так на ім'я Державного секретаря США Джорджа Маршалла, озвучений ним 5 червня 1947 на випускній церемонії Гарвардського університету. План отримав назву «Програма відновлення та розвитку Європи» [5, с.831].

Для такої радикальної зміни зовнішньополітичного курсу були потрібні вагомі аргументи. Було не просто пояснити американському загалу, чому після перемоги над ворогом необхідно брати на себе глобальну відповідальність і нести відповідні витрати, а вчорашній союзник, з яким разом боролися проти спільного ворога і успішно вирішували багато міжнародних питань, у тому числі в Ялті та Потсдамі, виявився ворогом, проти якого потрібно збільшувати «військові м'язи».

Документ під назвою «Початкова політика США щодо Японії після капітуляції» було розроблено Координаційним комітетом держави, війни та флоту та прийнято цим комітетом 29 серпня 1945 року. Він був схвалений президентом 6 вересня та опублікований у ЗМІ 22 вересня. У документі було сформульовано дві основні цілі політики США щодо Японії: гарантувати, що Японія більше не стане загрозою безпеці миру, і Сполучених Штатів – зокрема; домогтися зрештою створення мирного та відповідального уряду в Японії, який поважатиме права інших держав і підтримуватиме цілі Сполучених Штатів, відображені в ідеалах та принципах Статуту Організації Об'єднаних Націй. Документ закріплював чотири основні напрями політики щодо Японії: територія, роззброєння, демократія, економіка.

Після проміжних виборів до Конгресу 1950 р., у січні 1951 р. президент Г. Трумен звернувся з програмною промовою до законодавців 82-го Конгресу. Зі зрозумілих причин (війна в Кореї) значна частина мови була присвячена ролі США на міжнародній арені. Боротьбу з комуністичною агресією, прикладом якої були події у Кореї, він пов'язав із важливістю подальшого розвитку та вдосконалення промислового та військового потенціалу країни. У промові президента можна відзначити два ключові моменти – це заклик нарощувати

військові м'язи (гімн ВПК) та заяву, що США готові протидіяти СРСР у всіх регіонах світу [4, с.74].

Наприкінці правління Г. Трумена США остаточно взяли він роль лідера Західного світу, створили політичну, економічну і військово-стратегічну основу «Холодної війни», що додало їй потужну інерційну силу.

Інституціоналізація даного явища викликала помітні політичні та соціально-економічні зрушення у країнах Заходу, та й решти світу, визначила тенденції розвитку на багато десятиліть уперед [3, с.74].

Висновок до розділу 2

Трансформація НАТО не завершена. Продовжується процес адаптації та реформування з метою забезпечення здатності НАТО успішно долати нові виклики безпеки на євроатлантичному просторі. Однак, незважаючи на зміни, що продовжуються, основні принципи НАТО залишаться незмінними: принцип можливості забезпечення безпеки держав тільки на спільній основі; і найголовніший принцип, що Європа та Північна Америка є унікальним єднанням, заснованим на спільних цінностях та інтересах. Заснована на цих основоположних принципах, НАТО продовжуватиме відігравати ключову роль ефективного інструменту подолання криз та міцної основи співробітництва в галузі безпеки на євроатлантичному просторі.

В умовах існуючого «двовладдя» в Кореї ООН ухвалювала відповідальні рішення на основі односторонньої інформації, тим самим сприяючи поглибленню розколу корейської нації. За потурання ООН внутрішній конфлікт у Кореї, що наближався до розв'язки, перетворився на затяжну і криваву «проксі-війну» між великими державами, що мало не призвела до Третьої світової війни. ООН, яка дозволила зробити себе воюючою стороною конфлікту, на заключному етапі Корейської війни повністю відсторонена від переговорів великих держав щодо перемир'я. Резолюції ГА ООН 3390 (XXX)

А/В від 18 листопада 1975 передбачали скасування Об'єданого командування сил ООН та виведення з Кореї всіх іноземних військ під прапором ООН. Ці рішення залишаються не виконаними досі. Усунулася ООН і від питання заміни перемир'я на мирний договір, що поруч із невирішеністю ядерної проблеми Корейського півострова породжує серйозну ерозію міжнародного авторитету ООН.

Таким чином, можна констатувати, що у долі програми технічної допомоги «холодна війна» відіграла дуже неоднозначну і унікальну роль. З одного боку, логіка протистояння, що почалося, змусила американських політиків зробити дії, які раніше багатьма з них зневажливо називалися «молоком для готтентотів». З іншого — методи, з яких «холодна війна» велася, фактично робили заявлені «Четвертим пунктом» цілі недосяжними. «Холодна війна», породивши концепцію, натомість відвела її убік, звузила завдання, сконцентрувала всі сили зовнішньої політики США на боротьбі з «комуністичною загрозою» та «радянським імперіалізмом».

ВИСНОВКИ

Друга світова війна кардинально змінила долі багатьох країн Європи та Азії і своїми результатами багато в чому визначила їх подальше геополітичне становище фактично до кінця ХХ ст. Найважливішими підсумками війни були перемога над фашизмом, нацизмом та мілітаризмом, а також відновлення суверенітету країн, захоплених агресорами. Була знищена не лише військова міць, але й зазнали краху державні машини країн-агресорів. Ялтинськопотсдамська система фактично визнала військову міць СРСР, його міжнародне значення як великої світової держави. Повоєнне врегулювання найважливіших проблем політичного устрою геополітичної карти світу створило реальні передумови для становлення тривалого миру, але, як засвідчили подальші події, такий повоєнний розвиток не виправдав надії на безконфронтаційне існування, адже вже під час війни виникли суперечки в поглядах на післявоєнний устрій світу між СРСР та західними союзниками, зокрема США, які у післявоєнний період увійшли абсолютним лідером – держава перевершувала будь-яку країну світу (за військовими, економічними та культурними показниками) [1, с. 260].

Всі інші країни після війни або втратили такий статус (якщо такий взагалі мав місце), або виявилися значно ослабленими. Активна зовнішня політика США після війни мала на меті допомогти у відбудові Європи та Азії, а також стримувати експансію комуністичної ідеології з СРСР та Китаю.

Після закінчення Другої світової війни на міжнародній арені існувало два могутніх суперника – США та СРСР. Протистояння між двома країнами носило як позитивні, так і негативні наслідки як для обох країн, так і для системи міжнародних відносин в АТР. США, розуміючи, що здолати СРСР можна лише завдяки спільним зусиллям багатьох країн світу, почали шукати союзників, у тому числі й на Далекому Сході, заключаючи багатосторонні договори співробітництва і таким чином впливаючи на існуючу ситуацію.

Друга світова війна викликала великі зрушення у розвитку США, вивела з кризи та тривалого застою американську економіку. Руйнівна дія війни на країну була мінімальною, військові дії не торкнулися її території. Завдяки військовим постачанням національний дохід США подвоївся, більш ніж удвічі зросло промислове виробництво. Головний виграв дістався провідним корпораціям.

Заслуговує на увагу намагання США збільшити власну могутність після Другої світової війни за рахунок реалізації основних компонентів своєї сили: економічних, технологічних, військових і культурних. Не слід забувати, що основою дій США було винятково вигідне географічне положення країни, яке поєднувало протяжний простір, територіальну монолітність і можливість вільного просування; все це формувало усвідомлення континентальної цілісності, достатнього рівня безпеки та можливостей для встановлення взаємодії з зовнішнім світом, насамперед із територіально причетними країнами Далекосхідного регіону [4].

У 1948 р. президент Трумен запропонував країні «справедливий курс»: розширення соціальних програм, будівництво дешевого житла для малозабезпечених сімей, обмеження расової дискримінації. Але великі плани реформ були зірвані економічною кризою, що почалася. Чотири з лишком мільйони американців залишилися без роботи, заробітна плата почала скорочуватися. Трумену вдалося лише підвищити мінімальну зарплату та пенсійні виплати, а також досягти виділення коштів на будівництво 800 тис. квартир.

У зовнішній політиці було взято курс на обмеження поширення комуністичної ідеології в країнах Західної Європи та підтримки Радянського Союзу комуністичних рухів у всьому світі. Ці нові принципи зовнішньої політики отримали назву «доктрина Трумена». У воєнному плані доктрина спиралася на монополію США на володіння ядерною зброєю. В економічній сфері нова політика підкріплювалася можливістю надавати допомогу постраждалим від війни європейським державам в обмін на лояльність США та

їх союзникам. Влітку 1947 р. державний секретар Джордж Маршалл запропонував план відновлення на американські гроші зруйнованої економіки Європи — на умовах побудови ринкової економіки, недопущення комуністів до влади та тісної співпраці зі США. За п'ять років дії програми країни Західної Європи отримали «вливання» на 17 млрд доларів. Одночасно США вибудовували систему військово-політичних блоків, проголосивши завдання «стримування комунізму».

«Холодна війна» посилила вплив консерваторів та реакціонерів у політичному житті США. У 1949 р. кілька керівників компартії було відправлено у в'язницю за звинуваченням у підготовці насильницького повалення уряду. Навіть президент Трумен розкритикував «м'якість» і «пособництво міжнародному комунізму». Незабаром з ініціативи сенатора-республіканця Джозефа Маккарті була створена спеціальна комісія з розслідування «шпигунської та підривної діяльності» комуністів.

У 1950 р. США вступили у громадянську війну, що розігралася на Корейському півострові між соціалістичною КНДР (Північна Корея) та капіталістичною Республікою Корея (Південна Корея). Військові підрозділи США брали участь у цій війні за південнокорейської армії. Військову підтримку північнокорейської армії надавав Радянський Союз. Активну участь у військових діях на стороні КНДР брав Китай. Корейська війна стала першим серйозним збройним конфліктом епохи холодної війни [2, с.55].

Друга світова війна була багатовимірним явищем, і такими ж багатовимірними виявилися зроблені з неї уроки. Один із них полягав у розумінні необхідності вироблення та прийняття концепції «національної безпеки» як нового інструменту політики, що інтегрує всі компоненти могутності держави. Це був не просто вдалий термін, позитивне емоційне забарвлення якого відповідало потребам будівництва нового світопорядку та дозволяло консолідувати не лише збройні сили, а й громадську підтримку. Саме такий інструмент виявився затребуваним у ситуації, коли на зміну

глобальному конфлікту прийшов не «світ» у традиційному розумінні, а новий стан міжнародних відносин, який отримав позначення «холодна війна».

У зв'язку з цим інформаційні баталії навколо Другої світової війни не є випадковими. Ми, як і раніше, живемо у повоєнному світі, історія якого налічує вже три чверті століття. Ми існуємо в системі міжнародних відносин, сформованої за підсумками Другої світової війни, і все ще навчаємось на її уроках.

Як бачимо, історія США сповнена суперечливих моментів, яких можна трактувати по-різному, залежно від підбраного джерела чи поглядів дослідника. Тим паче цінним видається звернення до різних оцінок, для вибудовування повноцінної і достовірної картини епохи. Погляди настільки полярні, що всередині, здавалося б, однострумних наукових кіл часом представлені такі погляди дослідників, які прийшли начебто ззовні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. 1. Аністратенко Т.П. Радянські інтерпретації доктрини Трумена // Сторінки історії: збірник наукових праць. 2020. Вип.51. С. 186-205.
2. Белашов В. Розширення НАТО: за і проти: Полеміка у Сполучених Штатах Америки // Політика і час. 1998. № 3. С.35-44.
3. Бодрук О.С. Силова грань безпеки / О.С. Бодрук // Політика і час. 2015. №4. С. 47–56
4. Браун С. Іноземна допомога на практиці / С.Браун. Київ.: Основи, 2014. 185 с.
5. Вільський А. Куди схиляються шальки терезів. Читаючи Г. Кіссінджера через 10 років, або Недоладний світовий лад / А. Вільський // Політика і час. 2014. №3. С. 55–68.
6. Говард М. Війни в європейській історії / М. Говард. Київ. : Мегатайп, 2020. 316 с.
7. Гончар, Б., 1992. Кризова дипломатія СРСР і США в конфліктах «третього світу» (70–80-і рр.). Київ.
8. Грищенко, Т., 2016. Чотири «Фултонські промови» і світова стратегія США початку ХХІ століття. Університет: науковий історико-філософський журнал, № 1–2 (53), с. 19–28.
9. Губерський, Л., 2004. Українська дипломатична енциклопедія: У 2 томах. Київ: Знання України. Т. 2, с. 584–585.
10. Дашкевич А.В. На роздоріжжі: виклики сучасності і парадокси зовнішньої політики США / А.В. Дашкевич. К.: Наукова думка, 1996. 151 с.
11. Дашкевич, А., 1998. Еволюція системи доктринального забезпечення зовнішньої політики США повоєнного періоду: автореф. дис...д-ра політ. наук: НАН України. Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин. Київ.
12. Каменський Є., Шашкевич А. Політика США. Витоки. Концептуальні основи. Практична еволюція / Є.Каменський, А.Шашкевич. Київ.: Політична думка, 2018. 547 с.

13. Коняхіна Т. В., Херріс Д. Неспокійний союз. Турецько-американські проблеми в історичній перспективі 1945 - 1971 // Народи Азії та Африки. 2015. № 2. С. 193-200.
14. Кузьо Т. Американська зовнішня політика після холодної війни // Сучасність. 2013. № 9. С.84-88.
15. Купренюк Т.В. Старі узи і нові виклики. Трансатлантичне партнерство в концепціях і системі національної безпеки США / Т.В. Купренюк // Політика і час. 2019. №12. С. 33–43
16. Лендшел М., Петрище П. Українська громада в США - група політичного тиску (70-80 роки ХХ століття) // Віче. 2018. № 8. С. 127-137.
17. Мальський М. Теорія міжнародних відносин / М. Мальський, М. Мацях. Київ. : Знання, 2017. 461 с
18. Мартиненко А. К. Міжнародні відносини 1945-1975р / А. К. Мартиненко. Київ. : Кондор, 2017. 358 с.
19. Міжнародні відносини та зовнішня політика (1945–1970-ті роки) / В.А. Манжола, М.М. Білоусов, Л.Ф. Гайдуков та інш. Київ.: Либідь, 2021. 558 с.
20. Міжнародні відносини та зовнішня політика. 1980-2000 роки / [Гайдуков Л. Ф., Кремінь В. Г., Чуберський Л. В. та ін.] / Київ : Либідь, 2021. 621 с.
21. Мова Трумена на засіданні Конгресу – «доктрина Трумена», Вашингтон, 12 березня 1947 року. Режим доступа: <http://www.coldwar.ru/truman/doctrine.php> (дата звернення: 28.03.2016)
22. Павлюк О. В. Боротьба України за незалежність і політика США (1917- 1923). Київ., 2016.
23. Пахомов, Ю., 2013. США і світ ХХІ століття: монографія. Київ: Центр вільної преси. (ІСЕМВ НАН України).
24. Перепелиця П.М. Асиметричні стратегії в гарантуванні міжнародної безпеки / П.М. Перепелиця // Політика і час. 2022. №5. С. 64–76

25. Плащинський А. А. Доктрина Трумена, план Маршалла та НАТО у стратегії США // Геополітика. 23.05.2014. Режим доступу: <http://geopolitics.by/analytcs/doktrina-trumena-plan-marshalla-i-nato-v-strategii-ssha> (дата звернення: 26.03.2016).
26. Пронь С. В. Міжнародні відносини та зовнішня політика. 1914-1991 / С. В. Пронь. Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2019. 140 с.
27. Пронь С. В. США та Японія в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні (50-90-ті роки ХХ ст.) / С. В. Пронь. Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2013. 244 с.
28. Пронь С. В. Японія-США-Росія : співробітництво та суперництво в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні. 1951-2007 роки : [монографія]. Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2018. 296 с.
29. Пронь С.В. Японія - США - Росія: співробітництво та суперництво в АзіатськоТихоокеанському регіоні. 1951-2007 роки. Монографія / С.В. Пронь. Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2018. 296 с.
30. Пронь С.В. Японія – США – Росія: співробітництво та суперництво в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні. 1951–2007 роки / С.В. Пронь. Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2018. 296 с.
31. Расізаде А. Ш. Турецький аспект доктрини Трумена та деякі прорахунки сталінської дипломатії // Народи Азії та Африки. 2019. № 4. С. 40 – 50
32. Рижков М. Доктринальний вимір стратегії зовнішньої політики США: від стримування до глобальної демократизації: автореф. дис...д-ра політ. наук: НАН України: Інститут світової економіки і міжнародних відносин. Київ, 47 с.
33. Сич О., Мінаєв А. Доба «холодної війни»: основні тенденції світового розвитку. Чернівці: Рута, 2018. 72 с.
34. Смоленюк В.Ф. Незамінний елемент державної могутності / В.Ф. Смоленюк // Політика і час. 2021. №4. С. 16–24.

35. Темиров Ю. Т. Всесвітня історія XX ст / Ю. Т. Темиров, Л. В. Шикова. Донецьк : Вид-во ДНУ, 2018. 340 с.
36. Тихомирова, Є., 2012. Українська американістика: політологічний дискурс. Актуальні проблеми міжнародних відносин, вип. 107, ч. I, с. 90–96.
37. Труш С.М. США - КНР. Боротьба за Лідерство / С.М. Труш // США. Канада. Культура. 2015. № 10. С. 25.
38. Шевчук О.В. Китай між США та Росією: геостратегічні відносини / О.В. Шевчук. Миколаїв: ТОВ Фірма «Іліон», 2018. 448 с.
39. Шергін С.О. Азіатсько-Тихоокеанський регіон: Історія і сучасність / С.О. Шергін. Київ.: Вища школа, 2019. 91 с.
40. Embassy of Ukraine in the USA [Electronic Resource]. Mode of Access: www.facebook.com/ukr.embassy.usa (last access: 17th November 2017). Title from the Screen.
41. Gaddis, J. The United States and the Origins of the Cold War, 1941–1947. New York: Columbia University Press. 2000. 432 p.
42. Gaddis, J. The Cold War: A New History. Penguin Press. New York. 2005. 316 p. Режим доступу: <https://ia803100.us.archive.org/33/items/thecoldwaranewhistory/The%20Cold%20War%20a%20new%20history.pdf>
43. Haas, L. Harry & Arthur: Truman, Vandenberg, and the Partnership that Created the Free World. Potomac Books, University of Nebraska Press. 2016. 336 p.